

Balázs Sándor

Multikulturalizmus és egyetem

A címben szereplő két fogalom összekapcsolva – *multikulturális egyetem* (főleg a Babeş–Bolyai Egyetemre vonatkoztatva) – nagy karriert futott be a hazai publicisztikában, a politikai diskurzusban, úton-útfélen hivatkoznak rá. Sok mindeme felhasználták/felhasználják. Mágikus erőt tulajdonítanak neki, el akarják hitetni, hogy segítségével mintegy valamiféle varázsütésre megoldódik a számbeli kisebbségben élő nemzeti közösségek anyanyelvű oktatása; minden más állam számára modellértékűnek tartják, s ennek meghosszabbításaként a többségi nemzeti büszkeség táplálójának („lám csak, mi mutatunk példát a világnak a kisebbségi oktatás problémáinak rendezésében”), a Nyugathoz való kapcsolódásunk biztos jelének könyvelik el, azt hangsúlyozva, hogy a fejlett demokráciákban ugyanezt az elvet alkalmazzák (még ha nem is olyan „következésként”, mint mi); szembeállítják a nyelvi dominanciával, a kisebbségek nyelvi-művelődési értékeinek a megbecsülését szeretnék belemagyarázni ebbe a teóriának nem nevezhető, inkább csak verbális életet élő fogalmi konstrukcióba, ezzel próbálják levezetni a többség és a számbeli kisebbségi nemzetrész közötti feszültséget; az egyenjogúság állítólagos bizonyítékának dicsfényével övezik, zavart keltő szándékkal terjesztik, a szavak tartalmának tisztázatlansága miatt mindenki mást ért rajtuk, s ki tudja még milyen más diverziós célzattal ültetik bele az emberek agyába ezt a többség önmegnyugtatására szánt elmealkotást.

Csak egyvalamit nem tettek meg ezekkel a kifejezésekkel: *nem vetették alá szigorú tudományos elemzésnek*. Enélkül pedig nemcsak a multikulturalizmus félrevezető voltát nem lehet tisztázni, de azt sem, hogy e terminusban *bizonyos összefüggésben* pozitív tartalmak is elkeverednek, persze nem a nálunk szokásos értelmezésben. A szerző ezzel a vizsgálódással próbálkozik, abban a reményben, hogy eszme-futtatása csak szerény kezdete a téma megalapozott tudományos bemutatásának.

A fogalmak tartalmi megközelítése

A *multikulturalizmus*ról etimológiailag bárki elmondhatja: a *multi-* valaminek a sokszorosát (multicelluláris = soksejtű) jelenti, de használható abban az értelemben is, hogy *sokrétű*, amikor már nem egyszerűen a mennyiségi összetevőkre utal, hanem arra, hogy a benne levő *sok* egyben a *változatosan* sokat jelenti. (A *multilaterális* nem pusztán azt jelenti, hogy valaminek több oldala van, hanem azt is, hogy ezek az oldalak maguk sokféle lehetnek.) Az ilyen tartalmú multikulturalizmus a művelődéssel összekapcsolva kifejezheti valamennyi kultúra *teljességét*, érte ezen azt, hogy a szellemi értékek tárháza a belső összetettségében jeleníti meg magát. Nevezük terminusunknak ezt az értelmezését *endogén* (befele irányuló) multikulturalizmusnak.

Ha a szóösszetételünkben a *multi-* az egyes kultúrák közötti kapcsolatot jelöli, tehát – mondjuk így: *exogén* multikulturalizmus, akkor benne fogalmilag a művelődés egymástól különböző (rendszerint egymást nem fedő *nemzeti* kultúrák) változatai kerülnek kapcsolatba egymással.

Az egyetemre ráhúzott *multikulturális* jelző használatakor a fenti disztinkciót egyszerűen nem veszik tudomásul. Kizárólag az *exogén* multikulturalizmusról szólnak (a román és más kultúra milyen jól megfér egymás mellett a Babeş–Bolyai Egyetemen), arról viszont nem esik szó, hogy az egyik oldalon a legteljesebb *endogén* multikulturalizmus érvényesül – vagyis a román művelődés szinte *teljességét* biztosító oktatás folyik –, a másik, a kisebbségi oldalon ez az *endogén*-multi jelleg a legkevésbé sem mutatható ki. Elég csak arra emlékeztetni, hogy a gazdaságtan minden ágazata eleve kihull (ezen a karon nem tanítanak magyarul), a jogon leg-

feljebb helyeket biztosítanak magyar hallgatók számára, de a tanítási nyelv itt is a román, nem is szólva a kutatóintézetek eljövendő magyar szakembereiről, akik a kolozsvári intézményben szinte egyáltalán nem kapnak képzést. Az egyetemen lényegében csak magyar tanárokat képeznek ki.

A *multikulturális* szerkezet eleve feltételezi a viszonytagokat. Az endogén esetében benne van saját kultúránk változatos területeinek egymáshoz való viszonya, ezek beépülése egy nagy egységbe, az exogén változatban pedig – esetünkben – a reláció két tagja a két kultúra. Ilyen megközelítésben a kolozsvári egyetemen a nagy hangon beharangozott multikulturalitás, egy valóban endogén román sokkulturalitás és a megnyírbált magyar nyelvű endogenitás kerül exogén „multikulturális” kapcsolatba.

A további elemzés során – nem a propagandisztikus célzatú írások stílusában, hanem tudományos megközelítésben – különbségeket tehetünk két, látszólag szinonim műszó között: *multikulturalitás* és *multikulturalizmus*.

1) A *multikulturalitás* állapotot fejez ki, így is mondhatjuk: társadalomontológiai tény, arra utal, hogy az adott társadalomban ténylegesen két vagy több kultúra létezik, a történelemalakulás objektív következményeként.

2) A *multikulturalizmus* viszont viszonyulás az ontológiai adottsághoz, a társadalmi realitás teoretikus-ideológiai megközelítése, művelődéspolitikai hozzáállás, amelynek megfelel (vagy nem felel meg) valamilyen társadalmi-jogi gyakorlat.

Ebből a disztinkcióból furcsa dolgok derülhetnek ki. Egy állam, amely magát *nemzetinek* kiáltja ki, holott a valóságban a *multikulturalitás* jellemzi (mivel ténylegesen több nemzetnek, nemzetrésznek az állama), meghirdetheti a *multikulturális* művelődéspolitikát, de ebben az esetben ellentmondás mutatkozik meg aközött, amiként ontológiai státusát értelmezi, s ahogyan ezzel összeegyeztethetetlenül művelődéspolitikát akar folytatni. Leegyszerűsítve: *nemzeti* álamban a *multikulturalitás* fából vaskariká.¹

Érdemes felfigyelni valamire: az államnemzeti koncepció felélesztését napjainkban a nyugati szakközleményekben gyakran úgy értékelik, hogy ez valami védekezési reflex akar lenni a több évtizedes kommunista elnemzetlenítéssel szemben.² Csakhogy ez a „defenzív agresszivitás” (mert hiszen a nemzetállami politika nemcsak védekezést jelent a nemzeti érzés hosszú ideig tartó meggyalázása ellen, hanem ugyanakkor másokat sértő támadó magatartást is) nem tekinthet el a lételméleti értelemben vett multikulturalitástól, attól, hogy a „nemzetinek” kikiáltott államban más nemzetrészek is élnek. Egyfelől tehát a többségi nemzet irányában a büszkeséget, a kivagyiságot, az „én vagyok az úr a házban” mentalitást terjeszti, másfelől az „albérlésben lakókat” a multikulturalizmus kábítószereivel szeretné megnyugtatni afelől, hogy őket is befogadja a „nemzetállam”, feltéve, ha ennek a diverziós teóriának megfelelően a maga kultúráját perspektívikusan engedni felszívódni a többségi „multi”-ba.

¹ Ezt az inkompatibilitást húzza alá Frank-Olaf Radtke, amikor megállapítja: „A kulturálisan egységes, nemzetileg homogén társadalom elavult modelljével a multikulturalizmus az etnikai sokszínűség vízióját állítja szembe.” Lásd *Az idegenség konstrukciója a multikulturalizmus diskurzusában*. = *Multikulturalizmus*. Szerk. Feischmidt Margit. Bp. 1997. 40.

² Jürgen Habermas erről így vélekedik: „Az államnemzetként történő elismerés igénye főleg krízisek idején erősödik meg, amikor – mint a szovjet birodalom felbomlása után – a népesség egy regresszív megújított kollektív identitás askriptív ismertetőjegyeibe kapaszkodik.” *Harcok az elismerésért a demokratikus jogállamban*. Uo. 164.

Kultúrák és kultúrák

A multikulturalizmus – elméletként, a kultúrák közötti viszonyra utaló elképzelésként – aszerint szegmentálódik, hogy milyen viszonytagokat, kultúrákat hoz kapcsolatba. S ez az a pont, ahol a sokműveltség hazai propagandisztikus szóáradata merőben különbözik a Nyugaton tudományos módszerekkel elemzett multikulturalizmustól. Az amerikai, angol, francia, német szakirodalomban a multikulturalizmus exogén változata – tehát nem a belső sokrétűségében kiteljesedett kultúra értelmében – *szinte kizárólag az őslakók és a bevándorlók* relációjára utal.³ Ráadásul ezen belül még egy feltételezés is adott, miszerint a később jöttek kultúrája gyengébben fejlett, mint a befogadó országban élőké, így tehát a multikulturalizmus tulajdonképpen a házigazdák jóindulatának megnyilvánulása, hiszen a maguk intelligencia- és tudásszintje mellé kívánják emelni a szerencsétlen jöttmentek silányabb szellemi javait. Ezzel persze sokan csinán bannak, egyesek feltételeznek olyan betelepülő kultúrákat is, amelyek nem érdemlik meg a felemelésükre fordított erőfeszítést. Állítólag Saul Bellow mondott valami effélet: „Ha majd a zuluk is adnak egy Tolsztojt a világnak, akkor őket is fogjuk olvasni.” A nagylelkűen befogadó multikulturalizmusnak tehát Nyugaton esetenként merev határai vannak, s ebből veszélyes gondolatokat lehet kihámozni. Így azt, hogy a multikulturalitásba csak azok a saját közösségüktől elszakadt embercsoportok kapcsolódhatnak be, amelyeknek a műveltsége vetekedik az autochton nemzetekével. Ebben a koncepcióban nincs benne a másság megszorítások nélküli tisztelete, annak az elismerése, hogy a kis népeknek is vannak olyan intellektuális értékei, amelyek *számukra* a legtöbbet jelentik.

Ha mindezt áthelyezzük a hazai közegbe, a sablontól merőben elütő képet kapunk. A Romániában egymás mellé került kultúrák között nem lehet feltételezni olyan viszonyt, mintha a (ránk olvasott) „később jöttek” műveltsége nem lenne önálló, magas szinten rendezett, a világméretű szellemi áramlatokba befolyó, becsben tartott érték, s szüksége lenne paternalisztikus pártfogóra, aki altruizmustól áthatva hajlandó a maga spirituális magasságaihoz közelíteni egy vándornép nyereg alatt puhított kultúráját. Már a befogadó és befogadott fogalmi megkülönböztetése sem releváns, az pedig a legkevésbé sem, hogy a sors kényszere folytán egymás mellé került kultúrák közül melyiknek kellene igazodni a másikhoz axiológiai alacsonyabb- vagy magasabbrendűsége szerint. A történelem során ugyanis a kultúrfőlény képzele mindkét oldalon megmutatkozott, ám lehetséges, hogy a román művelődés magasabbrendűségének inkább csak mai hangoztatása amolyan replika a (szerintük) „arrogáns magyar kultúrfőlény” tézisére.

A multikulturalizmus most tárgyalt exogén formái nagymértékben az adott ország *multikulturalitásából* – tehát társadalmi adottságaiból – fakadnak. A nyugati és hazai értékelés közötti eltérés is ebből vezethető le. Egyfelől a vendégmunkásokból, menekültekből, különböző okok miatt betelepültekből összeálló embercsoportok és a régóta ott lakók, röghöz kötöttek kultúrája szembesül egymással, másfelől Erdélyben, mind a román, mind a magyar oldalon, önmagukat őslakóknak minősítő nemzetek és kisebbségi nemzetrészek, valamint a hozzájuk tartozó művelődés alkotja a történelmileg adottságként kialakult multikulturalitást. Ezt a különbségtételt világosan megfogalmazta Jürgen Habermas, amikor kijelentette: „A multikulturális társadalom emancipációs mozgalmi nem alkotnak egységes jelenséget. Más követelésekkel élnek aszerint,

³ Frank-Olaf Radtke a pedagógiai multikulturalizmus programjáról ezt írja: „E program az interkulturális nevelés eszméjéből kiindulva hangsúlyozza az egyenlő értékűnek tekintett »kultúrák« – a bevándorlók »eredeti kultúrája« és az őslakók »többségi kultúrája« – kölcsönös tiszteletét. Ez a multikulturalizmus a bevándorlók és az őslakók közötti nyilvánvaló feszültségekre kíván választ adni.” *I. m.* 40.

hogy endogén kisebbségek ébrednek-e tudatára identitásuknak vagy a bevándorlás révén keletkezett új kisebbségek.”⁴

Az őslakók és bevándorlók művelődési együttélésének különös formáját tapasztaljuk az USA-ban. Az Egyesült Államok szűken mért művelődéstörténetéből kimaradt a klasszikus görög és római korszak, a középkor a maga alkotásaival, így tulajdonképpen az előbb bevándoroltak művelődési hagyományaiból állt össze az ún. autochton kultúra. A multikulturalitásnak mint ténynek ez a sajátos esete ugyancsak különös multikulturalizmust termelt ki magából. Az európai modell, mely szerint akik eleve ott voltak valahol, színvonalasabb műveltséget birtokoltak, mint azok, akik csak odakerültek, a kezdeti szakaszban az új kontinens bennszülöttjeihez mérve egyáltalán nem volt érvényes. (Ez nem lebecsülése az őslakók primitívnek nevezett civilizációjának-kultúrájának, nem amolyan „zulu-effektus”). Az érdekesség viszont az, hogy az immár saját hagyományokkal rendelkező amerikaiak szemében a továbbra is betelepődők kultúrája magasabbrendűnek, esetleg csak történelmileg jobban tagoltnak tűnik, s így ez a multikulturalizmus (tehát tudati viszonyulása a történelmi helyzethez) akár a feje tetejére állhat. A multikulturalizmussal nem elismertetni akarják, nem a saját magasságukba kívánják emelni az óceánjárókon, repülőkön az öreg földrészről odahozott kultúrát, hanem ennek uralmát szeretnék elkerülni azzal, hogy a magukét nem hajlandók alárendelni neki. Terence Turner amerikai antropológus tömören összegezte ennek a helyzetnek a lényegét Shohat és Stam nyomán: „A multikulturalizmus és az Európa-központúság bírálata elválaszthatatlan egymástól.”⁵

Hadd tegyük fel a kényes kérdést: vajon Romániában a velünk, itt élő magyar nemzetrésszel szemben meghirdetett multikulturalizmusban nem keveredik-e el valami efféle? Vajon a mi szellemvilágunkon keresztül nem a Közép-Európa-központúság tör-e be a keleti ortodox világba, s az ez elleni védekezésként hirdetik meg – szavakban – a multikulturalizmust? Attól féltve, nehogy a román nép lelkületével úgymond összeegyeztethetetlen, a nyugati keresztény kultúrkörbe tartozó eszmevilág megrontsa az évezredek óta érintetlen(nek hitt) dákoromán szellemiséget. Ha ezekre a kérdésekre igennel válaszolunk, akkor a felénk látszólag jóindulattal, de csak formálisan megmutató multikulturalizmusban felfedezhetjük a rejtett szándékot: inkább a sokműveltség béklyójába kötve „önműveljék” magukat (bizonyos ideig, a beolvadásig) azok, akik kultúrájukkal veszélyeztetik a mi szellemi életünket.

A nyugati példákra hivatkozó hazai multikulturalisták figyelmen kívül hagynak még egy fontos mozzanatot. Az ezzel a tárgykörrel foglalkozó ottani szaktudósok a *kultúra* kifejezésnek igen tág tartalmat tulajdonítanak. Nem kizárólag annak nemzeti változatára gondolnak. Beleértik ebbe a (kulturált vagy kulturálatlan) *viselkedési formákat, szokásokat, a magaskultúrát* ugyanúgy, mint a pejoratívan *népinek* nevezettet: egyes társadalmi kategóriák, csoportok szubkultúráját, egészen mondjuk a különböző egyházak hirdette világnézetig, hiszen a vallási tanok is szerves részei a kultúrának. Nos a hazai értékelésekben a nyugati szakirodalomban oly nagy súlyt kapott ilyen vonatkozásokról egyszerűen elfeledkeznek. Hiszen miként hangzana az például, hogy az ortodox egyház építsen ki multikulturális viszonyt a római vagy görög katolikusokkal, protestánsokkal s urambocsá! a nem keresztényekkel a kultúrák kölcsönös megbecsülésének jegyében? Meg aztán az már egyenesen istenkísértés, hogy tolerancia mutakozzék meg egyes szubkultúrák – mondjuk a homoszexuálisok értékrendje – felé.

⁴ Jürgen Habermas: *i. m.* 159.

⁵ Terence Turner: *Az antropológia és a multikulturalizmus.* Uo. 117.

A következtetés ezen a szinten kibetűzhető: mélységesen hamis az az érvelés, mely szerint Románia a megalapozás nélkül meghirdetett multikulturalizálással a nyugati normákhoz igazodna.

A multikulturalizmus sokfélesége

A szakirodalom a multikulturalizmus számos módozatáról szól. Sokat írnak ennek *különbségteljesítő* változatáról, mely az etnikai identitást hangsúlyozza, a nemzeti önazonosság permanenzálására irányul, s szükségesnek tartja az ennek megfelelő intézményi formációk létrehozását az egyes szellemi tevékenységi formák kölcsönhatásában. Ez az elképzelés sem fedti azt, amit a multikulturalizmusról minálunk meghirdetnek. A *különböző minőségű* kultúrák együttléte értelmében felfogott ilyen sokműveltség számos szerző szerint (mint például Habermas) pontosan azt erősíti, amit gyöngíteni lenne hivatott: megmerevíti az identitástudatot, elősegíti a kisebbségi szegregációt, végső soron akár rezervátumszerű elkülönülést eredményez. Persze ezt a jelenséget a fejlett országok szaktudósai ugyancsak a szó széles értelmében értelmezik, vagyis nem csak az oktatásban használatos endogén – tehát a műveltség, a tudás minden részterületére kiterjedő – formájára vonatkoztatják. Valamiféle bumerángeffektusnak tanúí azok, akik az érzéletes konkrét pásmáján, szociográfiai eszközökkel vizsgálódnak efelől. Amikor *minden* kultúrát be akarnak emelni ebbe a bizonyos multikulturális praxisba, akkor – nem nálunk, hanem nyugati fejlett országokban – könnyen megmerevedhetik a művelődési relativizmus, az etnikai partikuláció, amely éppenséggel visszajára fordíthatja a szándékot: a kultúrák egyenértékének a meghonosítását. A már említett szerzők, Frank-Olaf Radtke például afelett panaszkodik, hogy Amerikában minden multikulturalizmus ellenére olyan jelenségek ütötték fel a fejüket, mint „a feketék asztala a menzán” vagy az „ázsiai lakóházak”, a szigorúan meghatározott ülésrend az egyetemeken, ami akár spontán és elfogadott rasszizmusnak is tekinthető, vagy a sportrendezvényeken a bőrszín szerinti csapatok, a campusokban a más és más kultúrzónába tartozó hallgatók elvárása arra nézve, hogy tartsák tiszteletben a különbözőségeket, amikor saját értékeikről emlékeznek meg.⁶ Joseph Haz, a multikulturalizmust liberális megközelítésben tanulmányozó szaktudós ugyanezt tapasztalta Nagy-Britanniában, ahol a más kultúrájúaknak (nyilván a bevándorlóknak) a befogadás minden eddigi eredménye ellenére „még mindig harcolniuk kell, hogy hagyományos viseletüket hordhassák az iskolában vagy a munkahelyükön”.⁷ A lényeg itt az, hogy kitartanak életvitelük e külsődleges jelei mellett.

Túl idillikus kép volna azt elképzelni, hogy a kultúrák sokféleségét elismerő gyakorlatnak mindig ilyen, a kisebbségi (nemcsak nemzeti, hanem bármilyen más kisebbségi) identitástudatot szilárdító következményei lennének. Ehhez bizonyos társadalmi premissákra van szükség. S erre vet fényt a *normatív multikulturalizmusnak* nevezett változat. Ez a koncepció arra építkezik, hogy a kultúrák különbözőségének elfogadásához bizonyos jogi normák szükségesek.⁸ A normatív elv hívei a kultúrák egyenlőtlenségét nem maguknak a művelődési értékeknek egymástól eltérő voltából vezetik le, hanem az alapvető emberi jogok egyenlőségének hiányából származtatják. Jogi diszkrimináció és multikulturális tolerancia – két fogalom, amely már pusztán logikailag is tisztítja egymást. Az előnytelen megkülönböztetés körülményei között a

⁶ Uo. 45.

⁷ Joseph Haz: *Multikulturalizmus – liberális szempontból*. Uo. 188.

⁸ Erről írja Terence Turner: „A különbség kultúrájához hozzátartozik, hogy a résztvevők jogilag egyenlők.” Uo.

nemzeti jellegű multikulturalizmus, még ha nálunk megpróbálnák is alkalmazni, akkor sem vezetne oda, ahová az Egyesült Államokban vagy Nagy-Britanniában, ahol a jogegyenlőség biztosítja az etnikai önazonosság akár külsődlegességeinek megőrzését is. A változatos művelődési formák *elismerése*, a *másság megbecsülése*, a kultúrák jogi keretek által biztosított *öntörvényű fejlődése*, *egymást megtermékenyítése* valóban megteremthet olyan helyzetet, amelyet a *kritikai kulturalizmus* néven ismert áramlat elmarasztal. Ilyen bírálatok érik néha a multikulturalizmust: eltávolítja egymástól az embereket, balkanizálja (szétdarabolja) a nemzeteket, azáltal, hogy összefogja a nemzeti közösségeket, egyben hermetikusan elzárja őket egymástól, enklavizál.⁹

Ha a hazai „multikulturalisták” felfigyeltek volna ezekre az esetleges következményekre, minden bizonnyal nem tennének esküt egy ilyen művelődés-elgondolásra. Hiszen céljuk nem a számbeli kisebbség kulturális önállósítása, az uralkodó kultúra mellé helyezése. Hanem éppen az, hogy a másságot *saját ellenőrzésük* alá helyezték. Legyen tehát részleges magyar nyelvű oktatás mondjuk a Babeş–Bolyai Egyetemen, de csak a többség hangját megszólaltató egyetemi szenátus döntései szerint. Így nem fenyeget az a veszély, amelyről az Egyesült Államokkal kapcsolatban szölvünk, nem lesz spontán szegregáció, nem fognak külön ülni az előadótermekben teszem azt a vitézkötéses ruhát viselő fiatalok. (Különben is ki akar minálunk ilyen szeparatizmust?!) A multikulturalizmus megszallottai jól tudják: mindaddig, amíg a törvénykezés nem biztosít önállóságot saját kultúránk, oktatásunk számára, a Nyugaton felsejllő megannyi vadhajtása, a multin belül a másság érzésének túltengése s ennek következtében a kisebbségi nemzeti kultúrák „önfelmagasztalása” egészen a viszonylagos elkülönülésig menően ebben az országban nem fenyegeti a többséget.

A régi „súly alatt a pálma” metafora – vagyis az, hogy minél súlyosabb a ránk nehezedő teher, mi (akár a pálma) annál jobban növekedünk – aligha jellemezheti a multikulturális körforrásba bekerült számbeli kisebbséget. S ezt az ilyen nézetek felkarolói is igen jól tudják. Szónokolhatnak ők a nyugati példa követéséről, azzal azonban tisztában vannak, hogy a „sajátosan román” demokráciában a multikulturalizmusnak olyan hátulütői nem lehetnek, mint a fejlett (és nem sajátos) demokráciákban. A *kritikai multikulturalizmus* aggályai e művelődésdoktrína alkalmazásával szemben minálunk eleve szétfoszlanak, mivel a *normatív multikulturalizmusról* országunkban szó sem esik. Más szóval: a kisebbségi helyzet jogi rendezésének hiányában e demagóg, megtévesztő koncepció terjesztőinek nem kell rettegniük azoktól a nem kívánt következményektől, amelyekkel Nyugaton számolnak.

Következtetésünk ezúttal is megerősíti a már egyszer megfogalmazottat: a „Nyugathoz felzárkózás” hevíletében született, ki nem dolgozott „román multikulturalizmus” távolról sem táplálkozik abból a multikulturalizmusból, amelyet a magas szinten megvalósított demokráciákban próbálnak érvényesíteni, s oly széles körben vitatnak.

Multikulturális ideológia, állampolitika

Soktartalmú fogalmunknak egyik értelmezését a szakmabeliek *multikulturális állami ideológiának* nevezik. Ez arra utal, hogy valamely ország saját államvezetésének vezérelvévé kiáltja ki a társadalom-modellálásnak ezt a fajtáját. Vagyis a multikulturalizmust a multikulturalitást (tehát a valóságos létállapotot) megszervező állampolitika rangjára emeli. Persze megint csak megszorítással: történik ez azokban a nyugati államokban, ahol a bevándorlók és az őslakók viszonyát akarják politikai eszközökkel rendezni. Egyelőre két olyan állam létezik, ahol az

⁹ Lásd Henry Luis Gates jr. ilyen véleményét. Uo. 116.

ilyen vétetésű kérdéskezelés állampolitikának számít: a hetvenes évektől kezdve Kanada, a nyolcvanas évek óta Ausztrália. Példájukat talán más államok is követik, így Németország, ahol vannak hangok, melyek szerint az országot *Einwanderungslandnak* – bevándorló országnak – kellene nyilvánítani.

Ez a jelenség figyelmeztet az ilyen teóriák térhódításának sajátosságára. Miért csak a hetvenes-nyolcvanas években vált az említett két országban állami ideológiává a multikulturalizmus, holott a szokásos ontológiai értelemben használt multikulturalitás már rég jellemezte őket? (S nem csak őket, más államokat is, amelyekben még nem növesztették állami ideológiává.) A magyarázatot abban lelhetjük meg, hogy egyes államokban az autochton nép mellett a betelepült népcsoportok lenről jövő kezdeményezésre civil szervezeteik működtetésével, lépésről lépésre igyekeztek érvényt szerezni a létformájukban, nyelvükben megtalálható, a gondolkodásmódjukba, hagyományaikba felszívódó másságnak. Vagyis elfogadtatták magukat. S csak ezután vált többé-kevésbé állami ideológiává, állampolitikává az őket befogadás. A „többé-kevésbé” megszorítás indokolt. Azt ugyanis még a legérdekeltebbek, mondjuk a kanadai társadalomtudósok is elismerik, hogy hazájukban a multikulturalizmust *igényként*, nem pedig *megvalósult tényként* kell kezelni.¹⁰

Mindebből ismét csak az derül ki, hogy a multikulturális ideológia nyugati értelmezése és a Romániában főleg verbálisan terjesztett ún. multikulturalizmus között még az analógia sem indokolt. (Hacsak nem abban az értelemben, miszerint ott is, esetleg itt is *igényként* meg lehet fogalmazni; bár kétséges, hogy ezt az igényt minálunk komolyan vennék.) Két összefüggésben is állíthatjuk ezt. Egyfelől azért, mert az alulról meginduló építkezés a saját eszmevilág elismertetéséért a kisebbséggé vált nemzetrészünkben nem cél, erre nincs szükség, hiszen művelődésünk jól tagolt, és nemzetközi megbecsülésnek örvend, rég kikristályosodott, még mielőtt holmi multikulturalizmussal az elismertetését ki kellene vívnia (legfeljebb az áll fenn, hogy erről az ősrégi státusról a hatalmon levők vegyenek tudomást); másfelől mert az ideológiai-állampolitikai multikulturalizmus Romániában egyszerűen *nem létezik*. Vegyük szemügyre ezt a két szempontot.

1) Örökösen visszatérő motívum, hadd ismételjük meg: a Romániába szakadt magyar nemzetrész nem bírálható el oly módon, mint a Kanadába betelepültek. Több mint évezredek művelődés-építkezésünk ezeken a tájakon már rég megjárta azt az utat, amelyen Ausztráliában vagy Kanadában az oda került népcsoportok csak századunk végén kezdenek határozott lépésekkel haladni. Nevezetesen azt a pályáivet, amelyen kisebb közösségeink művelődési csoporttevékenységéből kezd kinőni az állampolitika minőségét elért kultúrpolitika megfogalmazásának szükségessége. Sőt a visszacsatolásnak (feed-becknek) a jelensége is évszázados. Mi önálló államisággal rendelkezünk s ez a politikai szerkezet nemcsak kinyilvánította hajlandóságát a „kiskulturális” („csoportkulturális”) kollektív önazonosságunk megszilárdítására, hanem ő maga lett az említett alulról jött szervezkedésünknek éltető eleme. Nekünk a kisebbs

¹⁰ Augie Fleras Jean Leonard Elliott *A multikulturalizmus Kanadában: „a sokféleség felmagasztalása”* című tanulmányában így vélekedik: „A multikulturalizmus – mint ideológia – azt fogalmazza meg, »minek kellene lennie«. Ellentétben a multikulturalizmussal mint »ténnyel«, mely a társadalmi valóságot írja le, a multikulturalizmus ideológiája előírja a gondolkodás vagy cselekvés kívánatos irányát, amely megfelel a kulturális pluralizmus, illetve a szabadság, a tolerancia és az egyéni különbségek iránti tisztelet elvének. Kanada hivatalos ideológiájaként a multikulturalizmus felöleli a kanadai egység, azonosság és önkép természetéről és vonásairól kialakított eszméket és eszményeket.” Uo. 29. A szerző kettős értelemben használja a multikulturalizmus szót, egyszer *tényként*, mászor *ideológiaként*. A mi terminológiánkban – éppen a félreértések elkerülése végett – a *multikulturalitás* jelenti a tények világát, a *multikulturalizmus* pedig az ehhez viszonyuló szellemi hozzáállást, amely esetenként ideológiává ülededik le.

sorba kerülés után nem kellett megszerkesztenünk a nemzeti azonosságunk fenntartását, ápolását szolgáló civil szerveződések, hiszen ezekkel régóta rendelkezünk. Legfeljebb kegyetlen harcot kellett vívniuk elismertetésükért az új államalakulatban, amikor a mi kultúránk virágzását államilag biztosító támogatónkat a hatalomváltás következtében elvesztettük. Nekünk nincs szükségünk egy folyamat betetőzésére azzal, hogy beemelik kultúránkat valamilyen „multi”-ba. Mi már odalent rég kiérleltük magunkban és saját állami művelődéspolitikánkkal cizelláltuk szellemi öfenntartásunk biztosítékát, saját kultúránkat. Kanada, Ausztrália vagy más „bevándorlóország” nem lehet mintaképünk, hiszen Románia multikulturalitása mint adott-ság merőben különbözik az övékétől.

2) Az *állami-ideológiai* multikulturalizmus feltételezi a *normatív multikulturalizmus* működőképességét, értve ezen azt, hogy az egész országot átfogó, a szellemi élet minden szejetére átsugárzó, törvényekkel szavatolt, egységes politikai kurzusként tételeződik. Kanadában vagy Ausztráliában ilyen törekvésnek vagyunk tanúi. Romániában a meghirdetett, félrevezető multikulturalizmus nem ilyen természetű. Szó sincs arról, hogy maga az állam az egész spirituális létnek az irányítását erre alapozná. Az alkotmányban nem találunk ilyen hivatkozást, a parlament nem hozott egyetlen olyan törvényt sem, amelyben ez a kifejezés szerepelne. Ezt a terminust szigorúan leszűkítve hozták forgalomba, egyedül az oktatás szférájában. Sőt ezen belül is szinte kizárólag a kolozsvári Babeş–Bolyai Egyetem kapcsán.

Való igaz, hogy a szakkönyvekben olvashatunk a *pedagógiai multikulturalizmus* elméletéről is, de ennek sincs sok köze ahhoz, amit ezzel a címkével nálunk bocsátottak áruba. Az elhíresült és sok vitát kiváltó tanügyi törvény – akár a sürgősségi kormányrendeletként megszövegezett, de a parlamentben (ma) még el nem fogadott formájában – nem tartalmaz még halvány utalást sem arra nézve, hogy a román oktatási rendszer egészét erre a pedagógiai princípiumra kellene alapozni. S ez nem is várható el, hiszen a constantai vagy craiovai egyetemen ugyanbizony miként kelthetnék életre ugyanazt a kvázimultikulturalizmust, amelynek Kolozsváron varázserőt tulajdonítanak? S hogy mennyire nem állampolitikai mélységű az ideológiai multikulturalizmus, azt más is igazolja. Erdélyben, ahol a románok és magyarok együtt élnek – a marosvásárhelyi orvostudományi egyetem kivételével –, lényegében nincs kétnyelvű felsőfokú állami oktatási intézmény. A Babeş–Bolyai Egyetemnek van ugyan néhány kihelyezett kara, ahol – esetleg szintiszta magyarul helységben – románul és magyarul is tanítanak. Ez azonban nem állampolitika, hanem éppen annak a bizonyítéka, hogy a kolozsvári universitas csodaszer-multikulturalizmusát szélesítgetik az egyetem szenátusának, nem pedig mondjuk a kormánynak a döntései szerint. Így bizton állíthatjuk: még országrésznyi méretekben is hiányzik valamiféle átfogó – a *pedagógiai*, valamint az *ideológiai-állampolitikai* – *multikulturalizmusnak* akár csak a csírája.

Ha a kolozsvári egyetemi körökben összetákolt multikulturalista gondolatkör szerzői egy kicsit utána néznének, milyen kritikusan viszonyulnak egyesek Nyugaton ehhez a pedagógiába oltott változathoz, aligha harsognák: márpedig ők az európai és amerikai normákhoz igazodnak. Szemléltetésül hadd álljon itt egyetlen lesújtó vélemény: a multikulturalizmus e moralizáló formája, a pedagógiai multikulturalizmus programja „hajlamos a társadalom virulens ellentmondásainak szociális-romantikus átszellemesítésére, hajlik a strukturális adottságokat és materiális konfliktusokat alulértékelő kulturalizmusra, és végül ki van téve a folklorizálás veszélyének. Az e szellemenben fogant gyakorlati törekvéseknek paternalista-karitatív-gyámkodó ízük van, s olykor meghatóan naivnak tűnnek.”¹¹ (Tévedés ne essék! A szerző nem a kultúrák együttélését

¹¹ Frank-Olaf Radtke: *i. m.* 40.

pécézi ki, hanem a pedagógiai multikulturalizmust tűzi gombostűhegyre. Szerinte a *multi-* helyett az *interkulturalizmus* ragadja meg legjobban az igazi toleráns művelődési kontaktusokat. De erről később.)

Megszívlelendő a tudós elmarasztaló nézete, s mintha csak a mi körünkben terjesztett eszmealagámról mondana véleményt. Ki nem fedezi fel a román multikulturális fejtegetésekben a folklorizálás veszélyét? Az egyszerű ember rendszerint csupán az áthagyományozott szavak burkában tud valamit arról, amit egy neves rektor vagy nevelésügyi miniszter erről a témáról kifejtett, de – akárcsak a népdalokat – csak fújja a másoktól megtanult hangszerelésben. A paternalista-karitatív-gyámkodó íz hasonlóképpen benne van ebben az eltájoló ráhatásban. Íme, mi, akik örökösünk felettetek (és kultúrátok felett), emberbaráti szeretetből gyámjaitok vagyunk – sugallják. Ez mind szép és jó, ha a gyámkodásra rászoruló szerencsétlen vendégmunkásokból verbuvált népszerű szeretné hozott kultúráját a magasabb civilizációs régiókig jutott befogadók számára ha nem is egyenrangúvá, de legalább elfogadhatóvá tenni. Mondom, „szép és jó”, de csak akkor, ha ez komolyan vett állampolitikai megfontolásoknak a tényleges praxisa azok felé, akiknek erre szükségük van. Meg aztán a naivitás! Hát nem gyermekbetegség azt hinni, hogy egy milliós mértékrendű nemzeti közösséget ki lehet elégíteni holmi ködös, varázslatos (vagy inkább boszorkányos) fogalmi szócsűrés-csavarással? A *nem* ide kívánczik, még akkor is, ha egyes magyar elit értelmiségieknek számítók körében megnyugvást sugalmaz a „paternalista”, „nagylelkű” hozzánk közeledésnek ez a rafinált módozata.

Multikulturalizmus és intézmények

Az állampolitikai multikulturalizmus csak mindent átfogó jelleggel lehetne ön maga. Ennek a globalitásnak fel kellene ölelnie valamennyi másféleséget. Így nem kizárólag nemzetiségietnikai színezete volna, hanem – akár csak a már jelzett *igények* alakjában – magába szerve-sítené bármilyen társadalmi kategória sajátos művelődési elvárásainak kielégítését. Jellemző, hogy a nemzetközi multikulturális szakirodalomban kiemelt helyen szerepel a nők, a fogyatékosok, a gyermekek, bizonyos munkakörben foglalkoztatottak (például a falun élők) különleges helyzetétől kezdve mondjuk börtönben ülők művelődési viszonyaiig valamennyi kisebb vagy nagyobb emberi közösség szellemi életkörülményeinek figyelemmel kísérése. Már csak ennek hiányában is állíthatjuk: a multikulturalizmus országunkban állampolitikai dimenzióiban nem létezik.

Az osztársadalmi multikulturalizmus életképességéhez hozzá kellene tartoznia (a feltételes mód indokolt, hiszen még a magát ilyen állami berendezkedésűnek tartó Kanadában vagy mást sem sikerült maradéktalanul az ilyen elgondolás szerint építkező társadalmat életre hívni), hogy a társadalmi létezés legkülönbözőbb területein *intézmények* szavatolják a csoportok, rétegek, nemzeti közösségek művelődésének szabad kibontakozását. Csakhogy ebből valamiféle nehezen feloldható összeférhetetlenség kerekedik ki.

A művelődési intézmények lehetnek civil szerveződések, de fenntarthatja őket az állam is az adófizetők pénzéből. A fejlett demokráciák multikulturalistái valamilyen intézményrendszerben gondolkodnak, s a magánkezdeményezések mellett súlyt helyeznek az állami intézményhálózatra. Liberális gazdaságpolitikai megfontolásokból az államnak lehetőség szerint ki kell vonulnia a gazdaságból, a művelődés szférájában azonban más a megítélés. S ez érthető, hiszen – ki tudja hányszor vagyunk kénytelenek ismételni – ez a multikulturalizmus a támogatásra szoruló bevándorló kisebbség hátrányos helyzetének enyhítését célozza, mivel az a maga erejéből, kizárólag civil alapon nem emelheti saját szellemiségét a régi hagyományokkal rendelkező autochton lakosságnak megközelítően azonos színvonalára.

Ugyanez a kettősség – a civil és az államilag fenntartott intézmények párhuzama – a hazai közegben is jelen van. A nemzeti közösségek saját szerveződései itt sem tudják teljes mértékben kielégíteni a művelődési szükségleteket. Köztudott, hogy a kultúra nem vagy csak kis mértékben képes eltartani önmagát. Így tehát multikulturalizmus ide, multikulturalizmus oda, a román államnak kötelessége anyagilag támogatni a számbeli kisebbségi közösségek művelődési intézményeit. Nem azért, amiért Nyugaton, ahol a később letelepedők nehezebb életkörülményeik és közösségeik kisebb méretei miatt csakis ilyen anyagi forrásokat hasznosítva képesek megőrizni nyelvüket, hagyományaikat, hanem azért, mert a művelődése önfenntartására alkalmas milliós nemzetrésznek adófizető polgári minőségében kijár ez az állami támasz.

S ebből adódik a fentebb említett összeegyeztethetlenség. Ha ezek a művelődési intézmények a polgári szervezkedés eredményei, nyilvánvalóan *önállóak*, de még ha a költségvetésből nekik járó rész felhasználásával tevékenykednek, akkor is megőrzik nemzetiségi arculatukból eredő *saját* szervezethez tartozó jellegüket. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület mint „Erdélyi Tudományos Akadémia” civil egyesületi minőségében ugyanúgy öntörvényűen végzi munkáját, mint ahogyan működik (vagy működnie kellene) mondjuk az Állami Magyar Színháznak. Igen ám, de a multikulturalizmus hazai propagálói a maguk gyártotta fogalomba beszorítják a kultúrák *intézményi együttlétének* a tézisét (lásd Babeş–Bolyai Egyetem). Sőt elmarasztalóan vélekednek minden olyan szándékról, amely önállóan nemzetrésznél intézményi állapotokat akar teremteni. A következtetés nyilvánvaló. Multikulturalistáinkat lehet, hogy sérti, de egyelőre nem emelnek szót az egyszínű magyar kulturális intézmények ellen, de amikor az oktatásra terelődik a szó, már szeparatizmust emlegetnek. (Nem így volt ez a Ceauşescu-korszak utolsó periódusában, amikor a kolozsvári magyar színházat rá akarták kényszeríteni arra, hogy románul adjon elő színdarabokat, ezzel tüntesse el az „elszigetelődést”.)

Vagy itt vannak a felekezetek. A vallási tanok terjesztése, az egyházak lelki életet pallérozó hivatása – még ha a hitélet mozgásterébe tartoznak is – minden kétséget kizárva a műveltség részei. Az egyházaknak mint intézményeknek alkotmányban biztosított joga a belső autonómia. Az egyetemi multikulturalista eszmék terjesztői, ha következetesek lennének önmagukhoz, s az *ideológiai-állampolitikai* (tehát a társadalom egész mértékrendjében ható) *multikulturalizmus* jelszavát tűznék zászlójukra, nem tudnának mit kezdeni azzal, hogy a hívők egy része az egyik, a másik része a másik templomot látogatja. A multikulturalizmus és az intézmény (lásd kolozsvári egyetem) az ő elképzelésükben kölcsönösen feltételezi egymást. De akkor mi lesz az egyházi intézmények és a hitvilágnak e keretek között zajló művelésével? Hiszen a különböző felekezetek nem kényszeríthetők bele egyazon intézménybe, mint ahogyan az oktatásban (dehogyan az oktatásban: a kolozsvári egyetemen) a nemzeti-etnikai sajátosságokat akarják összegyűjteni. Vagy-vagy. A multikulturalizmus vagy egyazon intézményi egységet követel, vagy nem. De ha az egyetlen egyetemen kívül feladják az egyintézményűség fikcióját, akkor a következetességgel van baj. Persze ez nemcsak inkonzekvenencia, hanem a tényleges multikulturalitás adottságainak figyelmen kívül hagyása is.

Az állampolitikai multikulturalizmus felekezeti nézőpontból azért sem jellemezheti Romániát, mert nem fér össze a pánortodoxizmussal. Amikor a többség vallása államvallásnak kiáltja ki magát, anélkül hogy ezt az alkotmány szentesítené (nem úgy, mint az 1923-as alaptörvény, amely valóban államvallássá nyilvánította az ortodoxiát), nos akkor a *vallási* multikulturalitásról – még ha az intézményi elkülönülés feltételei adva vannak is – jobb nem szólni.

Az egyházak közötti ökumenikus együttműködést ne tévessze össze senki az egyazon intézményen belüli többkultúrájú szerkezettel, mint amilyenek a kolozsvári egyetemet szeretnék beállítani. A felekezeti hovatartozáskor, ugyanúgy, mint a civil intézmények esetében, a személyi választás dönti el, ki melyikhez tartozónak tekint magát. Az intézményeken belüli szük-

ségképpen multikulturalitás elve alapján bírálni kellene valakit, amiért teszem azt a galambászok, nem pedig a bélyeggyűjtők egyesületének tagja, s emiatt úgymond *szeparatista*.

A multikulturalizmus és a társadalom intézményi szövevénye minálunk több más vonatkozásban is nehezen hozható összhangba. Kanadában ez valahogy így fest: ha a multikulturalizmus intézményi szétdaraboltsággként tételeződik (hiszen egyazon intézménybe nehéz lenne belegyömöszölni a minőségileg különböző elemeket), akkor a decentralizálás lesz az ennek leginkább megfelelő államépítkezési forma. Csakhogy ez végső soron átcsap a *kultúrautonomiába*, ami nehezen harmonizálható az autonómiában elszigetelődést látó hazai sokkulturalis vízióval. Az intézményi autonómia és a nagy dérrrel-dúrral terjesztett romániai multikulturalizmus e tekintetben természetellenes, logikailag fel nem oldható ellentmondásba keveredik: egyfelől vannak kisebb vagy nagyobb *nem multikulturális* kisebbségi intézmények, amelyek a viszonylagos önhatalmúságot birtokolják (nagy vonalakban ők maguk rendezik dolgaikat, döntenek saját ügyeikben, természetesen az államtól kapott juttatásoknak megfelelően), másfelől, úgy-ahogy működik a komplex intézmények autonómiája, amelyekben alegységként helyet kaphatnak a kisebbségi nemzetközösségek is; ez utóbbiak azonban nem rendelkeznek még viszonylagos autonómiával sem. Példával illusztrálva: ha az államhatalom ilyen meg olyan döntési jogositványokat átad mondjuk a kolozsvári Állami Magyar Operának, amely – nem állam az államban alapon – maga intézi ügyeit (kit alkalmaznak, kit léptetnek elő és így tovább), s ugyanabban a városban a Babeş–Bolyai Egyetemen a magyar nyelvű oktatás nem birtokolja még ezt a részleges – legalább az egyetemen belüli – önmegszervezés jogát, akkor a kultúrák intézményi és intézményen belüli státusa merőben eltér egymástól.

A multikulturalizmus nyugati változata több más vonatkozásban sem érvényesül a hazai feltételek között: odaát a bevándorlók immár nagy közösségei számára a *biztonságérzetet* szeretnék terjeszteni azzal, hogy súlyt helyeznek a kultúrák fennmaradását szolgáló *állami* intézményekre. Egy olyan demokráciában, ahol a kormányok jönnek és mennek, de a demokrácia alapelvei sérülést nem szenvednek, ennek az érvnek súlya van. Egy kormányváltás soha nem fogja veszélyeztetni az állam patronálásával fenntartott kisebbségi intézmények létét. Az átmeneti korszakban levő Romániában azonban nincs semmi biztosíték arra nézve, hogy egy hatalmi változás ne tüntetné el az addig élvezett (amúgy is leszűkített) jogainkat, ne számolná fel a viszonylag önálló intézményeinket, vagy ne alkalmazná következetesen a ránk nézve tragikus következményekkel járó multikulturalizmust, addig menően, hogy nemcsak az egyetemen, hanem színházainkban, folyóiratainkban s minden más intézményünkben az általunk soha nem kívánt kétnyelvűséget vezesse be.

Meg aztán ott van a politikum doméniuma. Itt is intézményi keretben, a pártokon belül öltenek testet a politikai kultúrához tartozó doktrínák, s ezek nem kevésbé az állítólagos szeparatizmusnak megfelelően határolódnak el egymástól, avagy egyenesen fordulnak szembe egymással. Az intézményhez kötődő multikulturalizmus miért tartja elfogadhatónak ezt a természetes állapotot, s miért követeli, hogy a felsőfokú oktatásban más legyen az elbírálás, hogy a tanügyben csakis egyazon intézményen belül mutakozhassék meg a kulturális másság? Talán azért, mert a felsőfokú tanintézetekben *nemzetiségi megoszlást* jelent ez a bizonyos másság? De hiszen létezik pártként munkálkodó RMDSZ is mint intézmény, s ennek szabad „politikai nem multikulturalistának” lennie?

Multi- és interkulturalizmus

A szakirodalomban a multikulturális mellett forgalomban van az *interkulturális* terminus is. A két kifejezés közötti különbség első pillantásra nem szembetűnő, de a tartalmi elemzés alap-

vető eltéréseket fed fel. A *sokoldalú* kulturalizmus idiomatizmusban nincs benne az egymással kapcsolatba kerülő kultúrák önállóságának megőrzése, az *interkulturalizmus* viszont eleve feltételezi a viszonytagok (esetünkben a román és a magyar művelődés) meglétét, hiszen másként mily módon kerülhetnének egymás közötti (*inter-*) viszonyba.

S mivel – mint már többször jeleztük – a multikulturalizmus hazai hirdetői (de nem a téma szakszerű elemzői) szinte kizárólag a kolozsvári egyetemre vonatkoztatva szólnak a politikai célzattól nem mentes elképzeléseikről, a *multi-* és az *inter-* viszonyát mi is leszűkítjük erre a sávra. Ez egyébként az eddig leírtakból indokoltnak tűnik, az osztársadalmi vagy akár az átfogó – tehát az *egész* vagy csak az egész *felsőfokú* oktatást felölelő – pedagógiai multikulturalizmus gondolatának hiányát a hazai (nem elemzésekben, hanem inkább) állásfoglalásokban talán nem is kell bizonyítani. (Ugyanbizony ki értekez ki például a bukaresti egyetem multikulturális jellegéről?)

S itt ugrik be a fogalmi elemzésünkör említett különbség az endogén és exogén multikulturalizmus között. A Babeş–Bolyai Egyetemen a román nyelven folyó endogén, a majdhogynem minden területet átfogó multikulturalitás nem lép egyenrangú interkulturális kapcsolatba a magyar oktatással. A román nyelvű endogén multikulturalitás a távolról sem endogén mindendalúságot felmutató másik kultúrával párhuzamosan (s kevésbé kölcsönhatásban) külsődlegesül. Erről aligha mondhatjuk el, hogy az államnyelvű tanítás sokoldalúsága ugyanolyan mértékben jelen van *befe* – a román művelődés irányában –, mint *kife*, a más kultúrák felé. Csak mennyiségi különbség van aközött, hogy az egyetemen tanítják mondjuk a japán és koreai nyelvet, és magyarul is tanulnak a diákok ilyen-olyan szakokon. Sem az egyik, sem a másik irányban nem a teljes értékű exogenitás tanúi vagyunk. Az egyik változatban egészen nyilvánvaló, hiszen egy keleti nyelv elsajátításának biztosítása még nem sokrétű művelődési kapcsolat az ottani kultúrával. A másik, a magyar tannyelv esetében csak az a plusz, hogy a nyelvtanuláson túl a kisebbségi nemzetrész tagjainak megengedett *bizonyos* ismeretek anyanyelvi elsajátítása. De hogy ez sokrétű *exogén, interkulturális* viszony lenne, azt senki nem állíthatja.

Az endogén román nyelvű multikulturalitás ebben az intézményben nem terjed addig, hogy a másik kultúra alapos megismerésével felfegyverzett értelmiségieket engedjen ki kapuin. A magyar nyelven nem olvasó (de még ha olvasó is) román diplomás megismerte-e – ha nem is az összmagyar, de legalább – az erdélyi magyar műveltség vívmányait, mennyit tud a magyarságtörténetről vagy éppenséggel a román-magyar szellemi egymásrahatásról? Annyit, amennyit a művészettörténeti vagy az egyetemes történelmi előadásokon teszem azt a francia vagy angol kultúráról hallott. Jó lenne szociográfiai felmérést végezni román diplomások között, megkérdezni tőlük, fel tudnák-e sorolni az erdélyi fejedelmek nevét. Tragikus kép tárulna elénk egy ilyen vizsgálat eredményeként. A mi terminológiánkban: az exogén román multikulturalizmus, legalábbis a mi kultúránk értékesítésének vonatkozásában, a legnagyobb mértékben hiányzik.

Az exogén multikulturalizmus és vele együtt az interkulturalizmus Kolozsváron akkor valósul meg ténylegesen, ha a román teljes kulturalitást csiszoló és a magyar művelődés ugyancsak minden szelvényét lefedező intézmény – nevezzék akár Bolyai Egyetemnek vagy másképp – teremti meg az igazi művelődésközi kölcsönhatást. Ez magasabb szintre emeli az interkulturalitást: intézményközi relációvá alakítja.¹²

¹² A „Bolyai Egyetemnek vagy másképp” szintagmát senki ne úgy értse, mintha a romániai magyar nemzetrész lemondott volna annak a sérelemnek az orvoslásáról, amelyet a két kolozsvári egyetem egyesítése – értsd: az önálló Bolyai felszámolása – jelentett. A mostani helyzethez azonban igazodnunk kell. A Babeş–Bolyai Egyetem bekerült a

Elhangzanak még a mi köreinkben is olyan hangok, hogy az oktatásnak a nemzetközi tudományos információcserébe való bekapcsolódásával az anyanyelv egyre inkább elveszti súlyát. Kedvenc példaként az informatikát emlegetik, ahol az angol nyelv szinte egyeduralgó, de hivatkoznak arra is, hogy a nemzetközi tudományos fórumok munkájába, a nyugati (hogy stílszerű legyen a megfogalmazás) projektekbe amúgy sem lehet bekapcsolódni a mi nyelvünkkel, amelyet csak néhány millióan ismernek. Az endogén multikulturalizmusunkat a saját intézményi kereteink között nemzetközi méretű interkulturalizmusként is tételezzük. A nyitás természetesen nemcsak a román tudományos-művelődési élet, hanem a *világkultúra* irányában is szükségképpen. Azzal a különbséggel, hogy a Babeş–Bolyai Egyetemen jelenleg ez a kifelé mutató kapcsolattartás az anyanyelvünk megkerülésével működik. Gondolunk itt arra, hogy a magyarul tartott tudományos ülésszakokra, az anyanyelvi környezetből a világ felé továbbított üzenetre nemigen adódik mód. Hiszen a nemzetközi tudományos életet leginkább foglalkoztató szakágakban e keretek között alig-alig folyik magyar nyelvű oktatás. Az internacionális interkulturalizmusunk eszményi formája viszont mégiscsak az, hogy saját minőségünket megőrizve vegyük ki részünket a világnyelveken folyó glóbuszméretű tudományos vizsgálódásokból. A nemzetközi internet hálózat ma már lehetőséget nyit arra, hogy anyanyelvű mivoltunkat megtartva s természetesen a világnyelvek ismeretében a világ tudományosságának nemcsak megfigyelői, hanem ugyanakkor szerény képességeinkkel megtermékenyítői is legyünk. Ez a jelenség – legalábbis a *megismerés*, kevésbé a *megtermékenyítés* értelmében – jól megfigyelhető mondjuk a tömbmagyarság fiataljai körében. A Székelyföldről olyan jelzések érkeztek, hogy a számítógépes ellátottság növekedésével a fiatalok közül nem egy *közvetlenül* a földgömbméretű tudományosság felé orientálódik, ami könnyen azzal a hátránnyal járhat, hogy a *román tudományosság* alaposabb elsajátítása nélkül folyik az egyetemesbe történő beleszerveződés. Szerencsére ez a jelenség nem általános, és szükségképpen ellensúlyozódik, hiszen a magyarul tanuló középiskolás vagy egyetemi hallgató elkerülhetetlenül találkozik a román nyelvel és kultúrával. Ne feledjük: az érettségire ugyanolyan tankönyvekből készül, mint román társai. A felsőbb osztályokban még a román nyelvet és irodalmat is egységes – tehát a román tanulókéval azonos – tankönyvekből sajátítja el, s a megmérettetéskor nincs különbség, mindenki számára érvényes kritériumok léteznek.

Ilyen előzmények után akár az önálló magyar egyetemen sem merülhet fel az, hogy a többségi nemzet művelődési, tudományos eredményeit ne asszimilálnák nemzetrésznymi ifjaink. Ha hasznosnak tartottuk tudományosan felmérni, vajon a román diplomások ismerik-e az erdélyi fejedelmeknek legalább a nevét, egy ugyanilyen statisztika a magyar fiatalok körében, mondjuk a tekintetben, milyen fejedelmek uralkodtak Havaselnén és Moldvában, holtbiztosan a mi végzettségünk számára lenne előnyös.

kirakatba, nemzetközi fórumokon szakadatlanul ezzel mint mindenki számára követendő példával dicsekednek. Nehezen elképzelhető, hogy a jelenlegi politikai konjunkturális helyzetben lemondanának erről az elnevezésről. Egy más nevű önálló magyar egyetem létrehozása Kolozsváron lényegében szintén jogsérelmet orvosló politikai tett lenne a kormányzat részéről, még ha az elnevezés tekintetében a folytonosság hiányozna is. Arra természetesen senki nem gondol, hogy Kolozsváron hosszú időn keresztül két felsőfokú tanintézetben tanítsanak magyarul (mondjuk két magyar nyelv és irodalom tanszék működjék). A legtermészetesebb az lehet, hogy a mostani egyetemen magyarul tanító tanárok és tanszékek beleszerveződjenek önálló egyetemünkbe.

Ultima ratio

Olvasztótégely és perzsaszőnyeg – két szimbólum. Az első a beolvasztás (befogadás?) nemzetiségpolitikájának a jelképe, a második Jakabffy Elemér, neves kisebbségpolitikusunk hasonlata, mely szerint a perzsaszőnyeg szépségét éppen az adja, hogy különböző színfoltok vannak rajta, miként a társadalomban a számbeli kisebbségek jelenléte a maguk kultúrájával. A multikulturalizmus egyetlen egyetemre leszűkített változata nem emleget semmiféle olvasztótégelyt, de gyakorlatilag az általános nemzetállami politika részeként ezt szolgálja. Az *egy nemzet* alkotmányban rögzített tézisét tovább görgeti az *egy nyelv* és az *egy kultúra* felé. A multikulturalizmus hazai változata a nyelvi imperializmus takargatására szolgál. Az az állam, amely a kultúrában, a nyelvhasználatban a fölérendeltséget hirdeti, egy lépésre van a dominancia kifejezésnek a *kizárólagossággal* való behelyettesítésétől. Akkor pedig eltűnnek a perzsaszőnyegről a színes foltok. Ki ne tiltakozna a nekünk szánt ilyen jövőkép ellen?

Multiculturalism and University. The author discerns *multiculturalism*, the fact that different cultures live together from *multiculturalism*, the ideology connected to this fact, and the inner, endogenous definition of *multiculturalism* (meaning the existence of a *many-sided* own culture) from the outer, exogenous one, which is the relationship between different cultures. He concludes that in those schools that favour the language of the majority, on the majoritary part the endogenous multiculturalism gets across, but it does not happen so on the side of the education in the language of the minority. In a State proclaimed to be national though multiculturalism exists as ontological reality, the minority (endogenous) multiculturalism is not assured. Using the works of Western specialist (Jürgen Habermas, Frank-Olaf Radtke, Terence Turner, Joseph Haz, Henry Luis Gates jr. and others) he makes it evident that in the advanced democracies multiculturalism has a different meaning than in Romania. There this concept is used to compare the culture of the autochthonous population and that of the immigrants.